

УДК 378.23

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-1.20>

А. П. Дранко

кандидат педагогічних наук,
викладачка кафедри льотної експлуатації, аеродинаміки та динаміки польоту
Льотної академії
Національного авіаційного університету

Г. А. Пухальська

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри професійної педагогіки та соціально-гуманітарних наук
Льотної академії
Національного авіаційного університету

Ю. В. Афтенюк

аспірантка
Льотної академії
Національного авіаційного університету

ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АВІАЦІЙНОГО ТРАНСПОРТУ ПРИЙНЯТТЮ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В АВІАКОМПАНІЇ

У статті зазначено, що сьогодні суттєвого значення набуває підготовка фахівців цивільної авіації, яка стала одним із найважливіших аспектів діяльності вищої освіти України, що переживає складні часи свого реформування та розвитку.

Зазначається, що під час підготовки майбутніх фахівців авіаційного транспорту в авіаційному закладі вищої освіти залишаються невирішеними дидактичні проблеми, що негативно відображаються на якості виконання завдань за призначенням, управлінні авіакомпаніями та безпеці польотів.

Визначено, що важливого значення набуває професійна взаємодія під час прийняття управлінських рішень в авіакомпанії як складова частина професійного спілкування з підлеглими, колегами, службами забезпечення повітряного руху, екіпажами, що має безпосередній або опосередкований характер одночасного або послідовного впливу суб'єктів управління на об'єкти для виконання льотної діяльності підрозділами авіаційної компанії, що нормативно закріплена керівними документами ICAO та Законами України, нормативними документами з організації повітряного руху тощо. Ознаками спільної діяльності працівників авіакомпанії в таких умовах виступають значущі цілі та розуміння того, що досягти їх можна за умови об'єднання загальних зусиль на основі вербального та невербального спілкування.

Запропоновано інтерактивні методи навчання дисципліні «Прийняття управлінських рішень в авіакомпанії» в закладі вищої освіти: моделювання проблемних ситуацій та ситуацій професійного характеру, рольові ігри, виконання інтерактивних вправ на взаємодію в умовах впливу стрес-факторів, проблемна дискусія тощо. Констатовано, що ці методи повинні сприяти формуванню навичок взаємодії курсантів під час навчального процесу, розв'язанню ситуацій професійного характеру, моделюванню атмосфери професійної діяльності у складних у тому числі конфліктних умовах.

Визначено особливості використання основних методів та форм формування професійної взаємодії курсантів під час наземної підготовки, схарактеризовано етапи та особливості проведення навчальної дискусії під час викладання дисципліни «Прийняття управлінських рішень в авіакомпанії».

***Ключові слова:** професійна підготовка, майбутні фахівці авіаційного транспорту, методик навчання, професійна взаємодія, управлінські рішення в авіакомпанії.*

Постановка проблеми. Професійна підготовка фахівців цивільної авіації (ЦА) стає сьогодні одним із найважливіших аспектів діяльності вищої освіти України, бо від її розвитку багато в чому залежить стан економіки країни та її конкурентоздатність. Тому це викликає потребу вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців авіаційного транспорту, пілотів та екіпажів повітряних суден (ПС), вдосконалення методик

та технологій навчання, обґрунтування та впровадження оптимальних педагогічних умов проведення навчально-виховного процесу у ЗВО авіаційного профілю.

Стан ЦА має велике значення як для ефективності економіки, так і для забезпечення реальної єдності нашої держави, яке багато в чому визначається наявністю єдиної системи повітряних зв'язків між усіма регіонами України.

У 2015–2019 рр. у світі різко збільшилася кількість авіаційних подій і катастроф, що посилює важливість розв'язання цих проблем. Тільки протягом 2017 року у країнах європейського простору сталося 12 катастроф, три аварії та десять інцидентів [1]. Як наслідок, одним із головних завдань, які потребують вирішення на сучасному етапі, є забезпечення безпеки польотів, чому останнім часом приділяється велика увага у всьому світі.

Сьогодні одним з основних чинників забезпечення високого рівня безпеки польотів є професійна підготовка майбутніх фахівців авіаційного транспорту – складний і багатогранний процес набуття знань та розвитку професійних навичок, умінь, досвіду, необхідних для вірних управлінських рішень в розвитку авіакомпаній України. Разом із тим конкретизувалася потреба в уточненні завдань професійної підготовки і підвищення кваліфікації майбутніх фахівців авіаційного транспорту, а саме у зміщенні акцентів із традиційної підготовки в бік гуманізації освітнього процесу, що передбачає використання принципів системного, компетентнісного, проблемного, комунікативного підходів, продуктивного навчання в інтересах формування професійно важливих якостей, комунікативної та управлінської складової частини компетентності тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Аналіз широкого кола джерел і наукових праць з досліджуваної проблеми свідчить, що у вітчизняній професійній педагогіці досить ґрунтовно вивчено лише окремі аспекти проблеми управління та комунікації в авіаційній сфері, однак час і сучасний соціум вимагають оновлення цілей та змісту професійної підготовки майбутніх фахівців авіаційного транспорту, переорієнтації форм і методів їхньої діяльності на засадах нової освітньо-світоглядної парадигми. Суттєвий інтерес для такого оновлення становлять праці учених, у яких частково презентовано деякі аспекти окресленої проблеми. Так, значна кількість наукових праць присвячена різним аспектам дослідження проблеми формування комунікативної компетентності (Т. Дементьєва, Ю. Ємельянов, М. Заброцький, Д. Ізаренков, О. Касаткіна тощо).

Різні аспекти професійної підготовки авіаційних фахівців вивчали А. Ворона, Д. Гандер, Г. Герасименко, О. Керницький, П. Корчемний, Г. Лещенко, Р. Макаров, Я. Нечепорук, В. Пономаренко, І. Смирнова та ін.

Питання надійності операторів безпеки польотів досліджували Г. Лещенко, Р. Макаров, Т. Плачинда та ін. Однак поза увагою вчених залишились вкрай важливі дидактичні аспекти навчання майбутніх фахівців авіаційного транспорту прийняттю управлінських рішень в авіакомпанії.

Ознайомлення з результатами наукових доробок вчених і практичним досвідом педагогічних

працівників вищих навчальних закладів авіаційного профілю дало змогу виявити ряд суперечностей між: кваліфікаційними вимогами роботодавців до професійної підготовленості фахівців авіаційного транспорту і наявним її рівнем; усвідомленням ролі оптимальних управлінських рішень в авіакомпанії як важливого складника безпеки польотів і недоліками у професійній підготовці майбутніх фахівців авіаційного транспорту щодо формування управлінської компетентності курсантів; представленістю в педагогічній науці різних аспектів підготовки фахівців авіаційного транспорту і недостатньою вивченістю специфіки та особливостей їх управлінської діяльності в авіакомпаніях тощо.

Метою статті є аналіз дидактичних аспектів підготовки майбутніх фахівців авіаційного транспорту в авіаційному ЗВО, визначення сутності та компонентів професійної взаємодії авіаційних фахівців, проектування методів навчання курсантів прийняттю управлінських рішень в авіакомпанії.

Виклад основного матеріалу. Українські та зарубіжні вчені досліджують управління та взаємодію в аспектах вивчення професійної діяльності операторів складних систем управління (М. Банджейова, В. Денисов та ін.), психологічних засад їх професійної діяльності (К. Гуревич, В. Козлов, В. Пономаренко та ін.), психологічних особливостей професійно-мовленнєвої діяльності авіаційних операторів (Н. Завалова, Г. Карапетян та ін.) тощо.

Так, більшість дослідників (О. Коваленко, О. Ковтун, Г. Пащенко, Т. Тарнавська) ототожують професійну взаємодію авіадиспетчерів з комунікативними актами. Найбільш ґрунтовно особливості професійної взаємодії авіаційних операторів під час польоту дослідили О. Коваленко, О. Ковтун, П. Корчемний, Р. Макаров.

Важливого значення у проектуванні процесу підготовки майбутніх фахівців авіаційного транспорту в авіаційному ЗВО, безумовно, має компетентнісний підхід. У словнику «Професійна освіта» наводиться таке визначення: компетентність – міра відповідності знання, умінь, досвіду осіб певного соціально-професійного статусу реальному рівню складності завдань і проблем, що вони виконують і вирішують; компетенція – коло повноважень, прав, обов'язків певного державного органу, або коло питань, в яких певна посадова особа має знання та досвід [2]. С. Гончаренко в педагогічному словнику термін «компетентність» визначає таким чином: сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію [3].

Науковець І. Багаєва виділяє три складові частини у структурі професіоналізму: професіоналізм знань, професіоналізм спілкування, професі-

аналізм самовдосконалення [4]. Американські ж дослідники Т. Кроул та С. Камінські підкреслюють, що професіонали відрізняються від інших працівників рівнем компетентності у процесі прийняття незалежних рішень і вмінням правильно орієнтуватися в усіх питаннях роботи [5].

Отже, професійна взаємодія під час прийняття управлінських рішень в авіакомпанії, як складова частина професійного спілкування з підлеглими, колегами, службами забезпечення повітряного руху, екіпажами, має безпосередній або опосередкований характер одночасного або послідовного впливу суб'єктів управління на об'єкти для виконання льотної діяльності підрозділами авіаційної компанії, нормативно закріплена керівними документами ICAO та Законами України, нормативними документами з організації повітряного руху тощо. Ознаками спільної діяльності працівників авіакомпанії в таких умовах виступають значущі цілі та розуміння того, що досягти їх можна за умови об'єднання загальних зусиль на основі вербального та невербального спілкування.

Предметом спільної діяльності працівників авіакомпанії можемо назвати зв'язки, спільні рішення, відносини, взаємний інтерес, спільність переживань, постановку і вирішення проблем професійних завдань щодо перевезення вантажів, людей, організації польотів, підготовки до них та здійснення польотів за маршрутом, організації технічного обслуговування тощо. Способами спільної діяльності тут виступають планування, консультації та координація спільних дій, практичні дії з літаководіння, завантаження, перевезення, вивантаження людей та вантажів, спілкування та рішення щодо маршруту, особливостей польоту, ухвалення сумісних рішень тощо. Зворотний зв'язок при цьому здійснюється через розуміння сигналів та команд, запитів та проблем, участь у загальних діях, реакцію для корегування умов польоту та виконання завдань, погодженість дій та оцінок, підтримку тощо.

Науковці констатують, що особливостями професійної взаємодії сьогодні виступають: значимість суб'єктів один для одного як партнерів у професійній взаємодії; обізнаність у професійній діяльності; спрямування на професійне співробітництво [6]. До основних ознак взаємодії авіаційних фахівців відносять: 1) діяльність декількох суб'єктів, значимих один для одного як партнерів у професійній діяльності; 2) узгодженість дій, що визначена у часі та просторі; 3) спільну мету дій, спрямованих на професійне співробітництво; 4) причинно-наслідковий зв'язок між суб'єктами взаємодії; 5) можливість передбачати дії інших суб'єктів тощо. Однак такий підхід не повністю враховує особливості професійної взаємодії під час управління в авіакомпаніях. Тому однією з актуальних проблем діяльності авіакомпаній стає підвищення ефективності менеджменту на

всіх ланках управління. Досить часто виникають проблеми, які стають наслідком невміння керівників проводити якісний аналіз ситуації та наявної інформації, а також виробляти та приймати успішні управлінські рішення. Усе це зумовлює потребу в підвищенні фаховості майбутніх керівників, зокрема набутті знань із дисципліни «Прийняття управлінських рішень в авіакомпанії», набутті ними знань із розробки, прийняття та реалізації управлінських рішень. Ця навчальна дисципліна є теоретичною основою для сукупності знань та вмінь, що формують профіль фахівця в галузі прийняття управлінських рішень в авіакомпанії, цілями якої є формування відповідних компетенцій в управлінні, технології і методиці розробки, оцінки, організації та контролю виконання управлінських рішень.

Під час вивчення дисципліни здобувач вищої освіти набуває такі компетентності з урахуванням вимог освітньої програми відповідно до спеціальності та освітньо-професійної програми: загальні компетентності (здатність до системного аналізу діяльності авіапідприємства та розробки стратегічних планів розвитку авіапідприємства (організації) підрозділу з метою забезпечення конкурентоспроможності; здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями у сфері сучасного менеджменту); фахові компетентності (здатність планування і прогнозування діяльності авіапідприємства; здатність до розробки і визначення шляхів впровадження інновацій; здатність до здійснення процесів управління; здатність до визначення мети та задач діяльності та організації комерційної діяльності авіапідприємства).

При цьому здобувачі вищої освіти повинні засвоїти теоретичні основи розробки та прийняття управлінських рішень; технологію розробки рішень; вплив факторів зовнішнього середовища на прийняття управлінських рішень; методи прийняття управлінських рішень; методи оцінки та контролю управлінських рішень. А також вміти проводити аналіз роботи підприємства; вибирати, обґрунтовувати та реалізовувати у професійній діяльності управлінські рішення.

До інтерактивних методів, що пропонується нами використовувати під час занять із даної дисципліни, належать: моделювання проблемних ситуацій та ситуацій професійного характеру, рольові ігри, виконання інтерактивних вправ на взаємодію в умовах впливу стрес-факторів, проблемна дискусія тощо. Такі методи сприяли взаємодії курсантів під час навчального процесу, розв'язанню ситуацій професійного характеру, моделюванню атмосфери професійної діяльності в різних у тому числі конфліктних умовах.

В основу цих методів також були покладені квазіпрофесійні завдання, які розглядають науковці в галузі психології навчальної діяльності і

дидактики (Ю. Бабанський, І. Лернер, М. Скаткін). Нами визначено вимоги до обґрунтування таких завдань під час наземної практичної підготовки: завдання мають відтворювати зміст професійної взаємодії під час управлінської діяльності; диференціювати завдання із професійної взаємодії залежно від можливих обставин та ситуацій діяльності; забезпечувати ефективність використання методів та прийомів, засобів та організаційних форм навчальної діяльності курсантів професійної взаємодії; відповідати типовим завданням взаємодії в авіакомпаніях; розвивати соціальний інтелект курсантів; розвивати емоційну стійкість до можливих стресів управлінської діяльності тощо. Особливості основних методів та форм формування професійної взаємодії курсантів під час наземної підготовки наведено в таблиці 1.

Такі завдання повинні забезпечувати усвідомлення курсантами прямої залежності успішності їхніх дій від якості управління та професійної взаємодії; послідовне зростання рівня складності завдань із безпеки польотів, професійної взаємодії під час впливу стресових ситуацій; відображення у структурі завдань інтегрованого змісту шляхом застосування проблемних, продуктивних та тренінгових методів, контекстних прийомів розв'язання навчально-професійних проблем управління та взаємодії; врахування пізнавальних та операціональних можливостей курсантів під час моделювання ситуацій взаємодії; стресостійкості під час професійної взаємодії в ускладнених умовах; повноту охоплення змісту професійної діяльності та диференційованість у моделюванні як типових, так і нетипових ситуацій управління; зростання рівня складності завдань та емоційної напруженості в діях різних груп авіаційних фахівців.

Одним із інтерактивних методів була навчальна дискусія, що характеризувалася веденням діалогу, у процесі якого відбувався обмін думками,

судженнями та ідеями. Дискусію як метод навчання було застосовано під час викладання теми 6 «Розробка і вибір управлінських рішень в умовах невизначеності та ризику» навчальної дисципліни «Прийняття управлінських рішень в авіакомпанії». Матеріал цього заняття включав розгляд стилів поведінки, вербальні та невербальні компоненти поведінки пілотів під час стресових ситуацій, техніку ефективної поведінки лідера, теорію ігор Е. Берна.

Методика проведення дискусії складалася з таких основних етапів: визначення проблеми; мотивування аудиторії; уявлення шляхів розв'язання проблеми; визначення змісту термінів; обґрунтування власної думки щодо визначеної проблеми; власне дискусія щодо визначеної проблеми, що розкриває усі аспекти взаємодії під час управління; формулювання висновків. Діалог складався з взаємопов'язаних реплік курсантів та складав комунікативний акт як обмін вербальною інформацією: цілеспрямованість думки, намір донести та довести свою думку, правила поведінки та норми ведення розмови, вживання авіаційної та управлінської термінології тощо. Смыслові частини: установлення контакту; початок розмови; розвиток теми – реакція співрозмовника – репліки; закінчення розмови тощо. Було дотримано такі правила ведення діалогу: повага до партнера; ввічливість, відсутність категоричності; орієнтація на партнера; чіткість у викладі своїх поглядів; підтримка уваги партнера; зрозуміла система жестикуляції і міміки тощо.

Під час проведення занять щодо аналізу управлінських ситуацій основним завданням було збір інформації з проблеми, усвідомлення важливості проблеми для авіакомпанії, переборювання стресових ситуацій взаємодії, обмін думками та пошук шляхів розв'язання управлінських ситуацій в авіакомпаніях.

Таблиця 1

Особливості основних форм та методів формування професійної взаємодії курсантів під час наземної підготовки

№ п/п	Етап, на якому використано-увались	Характеристики		
		Позитивні	Негативні	Тип процесу
1.	Теоретичний етап	Теоретичне засвоєння матеріалу з формування професійної взаємодії	Необхідність врахування можливостей курсантів, які не встигають швидко опанувати матеріал	Груповий
2.	Етап практичної підготовки	Практичне відпрацювання завдань. Формування навичок, професійної взаємодії. Розігрування ролей, тренування у посаді, імітація дій	Неповне врахування індивідуальних особливостей. Неможливість врахувати особливості різних курсантів під час підбору діад, тренування взаємодії.	Індивідуально- груповий
3.	Контрольний етап	Повнота та глибина контролю, апаратне реєстрування	Можливі недоліки в організації занять, суб'єктивізм контролю при оцінюванні взаємодії	Індивідуальний
4.	Стрес-тестування	Стійка професійна взаємодія у напружених ситуаціях	Неповне врахування індивідуальних особливостей, суб'єктивізм контролю	Індивідуально- груповий

Наприкінці заняття курсанти формулюють основні пропозиції щодо дій у різних ситуаціях управлінської взаємодії. Потім кожен із них формулює 5 питань для обговорення типових помилок взаємодії під час управління.

Висновки та пропозиції. Визначено, що суттєвого значення набуває професійна взаємодія під час прийняття управлінських рішень в авіакомпанії як складова частина професійного спілкування з підлеглими, колегами, службами забезпечення повітряного руху, екіпажами, що має безпосередній або опосередкований характер одночасного або послідовного впливу суб'єктів управління на об'єкти для виконання льотної діяльності підрозділами авіаційної компанії, що нормативно закріплена керівними документами ІКАО та Законами України, нормативними документами тощо.

Визначено особливості основних методів та форм формування професійної взаємодії курсантів під час наземної підготовки, охарактеризовано етапи та особливості проведення навчальної дискусії під час викладання дисципліни «Прийняття управлінських рішень в авіакомпанії». Подальшим перспективним напрямком є проектування педагогічної технології навчання курсантів взаємодії під час прийняття управлінських рішень в авіакомпанії.

Список використаної літератури:

1. Лещенко Г.А. Особливості професійної діяльності фахівців з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. Вип. 37(90). С. 255–262.
2. Професійна освіта : словник : навч. посіб. / уклад. : С.У. Гончаренко, І.А. Зязюн, Н.Г. Ничкало, О.С. Дубинчук, Л.Б. Лук'янова та ін. ; за ред. Н.Г. Ничкало. Київ : Вища шк., 2000.
3. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям. Київ, Вінниця : ПЛАНЕР, 2010. 308 с.
4. Багаева И.Д. Профессионализм педагогической деятельности и основы его формирования у будущего учителя. Усть-Каменогорск, 1991. 338 с.
5. Crowl T.K. Educational Psychology. Windows on Teaching / Crowl T.K., Kaminsky S., Podell D.M. Brown & Bench mark publishers. 2007. 416 p.
6. Галимская И.И. Формирование мотивации профессиональной деятельности будущих авиаспециалистов. *Современная наука: Актуальные проблемы теории и практики*. Выпуск № 11. 2016. С. 56–60.

Dranko A., Pukhalska G., Afteniuk Yu. Didactic aspects of training future aviation transport specialists of management in the airline

The article notes that today the training of civil aviation specialists is becoming essential, which has become one of the most important aspects of higher education in Ukraine, which is going through difficult times of its reform and development. It is noted that during the training of future air transport specialists in the aviation institution of higher education, didactic problems remain unresolved, which has a negative impact on the quality of tasks assigned to them, airline management and flight safety. It is determined that professional interaction during management decisions in the airline as a component of professional communication with subordinates, colleagues, air traffic services, crews, which has a direct or indirect nature of simultaneous or sequential influence of management entities on facilities for performance of flight activities by units of the airline, which is regulated by the governing documents of ICAO and the Laws of Ukraine, regulations on air traffic management, etc. Significant goals and an understanding of what can be achieved by joining forces through verbal and nonverbal communication are indicative of the joint activities of airline employees in such an environment. Interactive methods of teaching the discipline «Management decision-making in the airline» in higher education: modeling of problem situations and situations of a professional nature, role-playing games, interactive exercises on interaction under stress factors, problem discussion, etc. It is stated that these methods should contribute to the formation of skills of interaction of cadets during the educational process, solving situations of a professional nature, modeling the atmosphere of professional activity in difficult, including conflict conditions. The main task of conducting management situation analysis was to gather information on the problem, understand the importance of the problem for the airline, overcome stressful situations of interaction, exchange views and find ways to solve management situations in airlines. Peculiarities of using the main methods and forms of professional interaction of cadets during ground training are determined, the stages and peculiarities of the educational discussion in teaching the discipline Management decision-making in the airline are characterized.

Key words: professional training, future specialists of air transport, training methods, professional interaction, management decisions in the airline.